

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ԱՐՁԱԳԱՆԳ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԿԱՐԾԵԱՑ

ՀԱՆԴԷՍ ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ

Մամուլը՝ շարաթը մէկ տնդամ՝ պիտի հրատարակուի:
Ստորագրութեան տեղն է Պօլեա, Զինճիրլի—խան վերի յարկ
թիւ 18:
Գուրա երթալիք թերթից փոստայի ծախքը առնողին վրայ է:

Տարեկան գին դահեկան կանխիկ 60
Վեցամսեայ » » 55
Մէկ թիւը » փաթայ 50
Մանուցմանց տողն է դահեկան 2

Թիւ 29

Ա. ՏՄԻ 1869

ՅՈՒԼԻՍ 19

Ա.ԶԳԱՅԻՆ

Ա.ԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՅ

Ժամանակէ մի վեր սոյն ազգային հաստատութեան արդի մատակարարութեանը թէ դովեսա եւ թէ պարսաւ. դրոշներ պակաս եղած չեն՝ մանաւանդ մեր ազգային թերթերէն. մեք այն միջոցին լռութիւն պահած էինք որ մը անձամբ երթալու եւ իրաց ստոյգ վիճակին ակնատես ըլլալով անաչառապէս անոր վրայ գրելու համար:

Հիմայ որ ամեն դովող եւ պարսաւող լռութիւն կը պահէ այդ հաստատութեան վիճակին վրայ, երբ յիշեալ մատակարարութեան պաշտօնեայները բնականաբար իրենց սովորական ընթացքը ձեռք առած կըլլան, եւ Հիւանդանոցի ալ ունեցած վիճակը գիւրին է բացայայտ տեսնել, կարծեմք՝ թէ Ազգին եւ թէ Հիւանդանոցի պատասպարեալ խղճալեաց անընդունելի ծառայութիւն մը ըրած չենք ըլլար, մեր հոն ըրած այցելութեան ատենը ունեցած զիտողութիւննիս 'ի հրապարակ հանելու:

Ամուսն մէկին Երեքշաբթի առաւօտ էր՝ որ բարեկամներէս մէկուն հետ այցելութիւն մը ըրինք Ազգային Հիւանդանոցը:

Դռնէն ներս մտնելով՝ անմիջապէս Տեսչին ներկայացանք բոլոր յարկերը աչքէ անցնելու թոյլտուութիւն խնդրելու համար. որն որ մեզի սուրճ մը հրամցուց եւ կէս ժամու չափ խօսակցելէն ետքը մեզի հրամցուց Տօքթօր Պարոնիկին սենեակը. հոն ալ բաւական ատեն նստելէն ետքը յիշեալ տօքթօրը մեզի հիւանդաց օրագրութիւնները ներկայացուց. ուսկէ կը հասկցուէր թէ 70 ի չափ հիւանդ կը գտնուի եղեր հոն:

Ասոնց ինչ վիճակի մէջ ըլլալուն վրայ դոհացուցիչ պատասխաններ կը լսէինք Տօքթօրէն, բայց որովհետեւ ինքը կըսէր թէ գիշերները հոն չը մընար, հարցուցինք թէ գիշերները եթէ բժշկի կարօտութիւն ունենան հիւանդները՝ ով կը դարմանէ զիրենք, գաղմանօք լսեցինք որ արքունի բժշկական դպրոցի աշակերտներէն մէկը հոն կը մնայ եղեր գիշերները՝ եւ բժշկութեան պաշտօնը այդ անձը կը վարէ եղեր:

Եթէ այդ անձը գիշերները կրնայ ըստ արժանւոյն դարման տանիլ հիւանդներուն իբրեւ բժիշկ, ինչո՞ւ ուրեմն ցերեկներն ալ ատոր չեն յանձներ հիւանդաց դարմանը, իսկ եթէ ցերեկները հիւանդ դարմանելու անկարող է՝ ինչո՞ւ ուրեմն գիշերները անոր կը յանձնեն այնչափ մարդկանց կեանքը, մանաւանդ որ գիշերները պէտք եղած ատեն մօտ տեղ ուրիշ վարպետ բժիշկ ալ չը գտնուիր եղեր: Անցնինք այս կէտն ալ:

Յետոյ Տօքթօրին հետ հիւանդներուն սրահը մը տանք անոնց վիճակին վրայ տեղիկութիւն ստանալու համար. բայց խղճալիները գուցէ իրենց ներկայացողն իսկ լրտես մը կարծելով՝ ճիտերնին ծռմըռակելով՝ դոհ եւ չնորհակալ ենք մեր վիճակէն կըսէին. միւս կողմանէ ալ միւսիւ Տօքթօրը իր ցերեկուան գործած հրաշքները կը պատմէր մեզ մի ըստ միով:

— Սա մարդը տեսնիր 'ի ծնէ կոյր էր, աչքերը բացի:

— Շատ աղէկ:

— Տա միւսը կը տեսնանք, քառսուն տարուան անդամալոյծ էր բաք հանեցի, կըսէր:

Ասանկ հրաշագործ Տօքթօր մը ունեցող Հիւանդանոցը ով զիտէ ամեն օր ինչ հրաշքներու հան-

դիտատեղի մ'է. այս հրաշադրութեանց պատմութեան կարգը այնչափ երկարեցաւ եւ այնչափ մեծցաւ որ քիչ մնաց իմ ներքին համոզմունքս այլայլէր՝ ու թերահաւատութեան ծովը ինկնէի, բայց սլահ մը իմ ներքին համոզումս պահեցի իրաց բուն վիճակին աղէկ հասու ըլլալու համար:

Հիւանդներուն մէջ մեր աչքին դարկած պակասութիւնը սա էր. խիստ ծանր հիւանդ մը առանց միւսներէն զատուելու անոնց կարգը դրած էին. հիւանդներուն ամենքն ալ աչքերնին ասոր ուղղած էին, եւ կարծես ասորսօր մը կողային ասոր վիճակէն. բայց կարծես թէ նոյն հիւանդին իրենց մէջը զանուելուն հաջորդ ժողովութիւննին յայտնելը իրենց համար յանցանք մ'էր. եւ եթէ յանցանք ալ չըլլայ՝ արտունջնին լսող չիկայ որ այնպէս լուռ ու մունջ աչուլնին անկած վրան կը նստէին:

Սպասուողը դրեթէ ամենքն ալ դիւանարի պէս մարդիկ կերեւեային. անտիկ որ հետեւին խօսելը անգամ յանդգնութիւն երեւցաւ ինձ:

Անկողնոց եւ վերմակներու ստանաները մլուկի եւ լուի արխնով օծուած էին եւ ծաղկած. մաքրութիւնը ինչ աստիճանի մէջ ըլլալը հիւանդներու առնուալն երկու շաբաթ անգամ մը ճերմակեղէննին փոխուելէն կը հասկցուի. իսկ միւսներունը փշիւն հաշուով երեք շաբաթ անգամ մը փոխուելէն, եւ ամենէն քիչը 3 ամիսը անգամ մը բազմիք մասնէն դիւրաւ կը դուշակուի. մանաւանդ բազմիքին բացուած օրը 400 մաքուր պատուարեալը հետզհետէ հոն լեցուած ատեննին, ես մնացողը ինչ աստիճան մաքուր դուրս ելնելը մակաբերելու մասին դժուարութիւն մը չիկայ:

Արանց մաքրութեան եւ վիճակին վրայ այսչափ մը խօսելէն ետքը անցնիք կանանց կողմի վիճակին վրայ մեր զիտողութիւնը բնելու:

Կանանց Հիւանդանոցին գալով արդարեւ տանջանարան մը կրնայ համարուիլ հոն գտնուողներուն համար. ասոր վրայ բան մը չենք խօսիր, որովհետեւ մեզմէ առաջ եւ ետքը զայն տեսնողները անկէց տեսլի բան մը կտրելի է տեսած ըլլան. իսկ պակաս գրեթէ ոչ երբէք:

Կանանց յիմարանոց ըստած տեղը անմաքրութեան, անկանոնութեան, պժգալի ազտեղութեան եւ եղծմանց տեսարան մ'էր, որուն նկարագրը հայ մը դժուարաւ կրնայ ընել: Հոն սանդուխի մը գլուխ երկուսարդուհի մը տեսանք, որ ծննդաբերութենէ խելադարուած՝ առանձին նստեր կը տանջուէր. իր մայրը եկաւ նոյն միջոցին եւ անոր ճերմակեղէնները փոխեց աղեկատուր դուրդուրանօք. յիշեալ մանկամարդուհոյն տեղը անցարմար դատելով պիտի փոխէին. բայց չեմք գիտեր փոխեցին թէ ոչ:

Իսկ աղջկանց դպրոց ըստած տեղը մանկելով քսանի չտի աղջկունք՝ որոնք կը կազմէին բոլորտներու, խօցոսներու եւ առողջներու խումբ մը, խառն իխոռն նստած էին: Ասոնց աւանդուած ուսմանց բարձրագոյնն էր Հեղարանի ընթերցանութիւնը: Յաւալի տեսարան. որուն չը հանդուրժելով անմիջապէս դուրս ելանք ընկերօս հետ:

Արհեստարան ըստած տեղը կօշկակարի խանութ ըսելու անգամ մտմտալ պէտք է: Վերը դերձակ մ'ալ կայ եղեր, որն որ կարկտուք կընէ ինչ կընէ՝ չեմք գիտեր:

Հոնկէց անցանք մանկերուն վարժարանը, որն որ Փանոսեան էֆէնտիի օրով շինուած փառաւոր սրահ մըն էր: Հոս հարկերի չտի աշակերտք կային երկու սրահի բաժնուած. առաջին սրահին մէջ աւանդուած ուսմունքն էր. Հայկաբանութիւն, Գաղղլարէն, Տաճկերէն եւ Թուալիտութիւն. որոնք անուամբ եւ եթէ կաւանդուին. այս սրահին կառավարին էր՝ երբեմն Վարդայի, Թոնիի, Ծիածանի եւ Կոնստանտին Գառալիք խմբագիրը, որն որ 3 ամիս անընդհատ Պատրիարքարան կրթալ գալով եւ քահայանաւու համար Տեղապահ Ս. Հօր գլուխը ցաւցնելէն յետոյ վերջապէս գոնէ կը յաջողի պաշտօնով մը փրկիլ զրկուելու. դոր հոն տեղ վարժապետ տեսնելու դժբաղդութիւնն ունեցանք:

Քանի մը մանր հարցումներ ըրինք տղայոց՝ ուսման վիճակը հասկնալու համար. եւ Հայերէնի մէջ ճարտասանութիւն կարգացող տղու մը Նիլիէն փոքր պարբերութեան մը լուծումը առաջարկեցինք, յոր զինքը անկարող տեսնելու դժբաղդութիւնն ունեցանք: Մեր ընկերը Տաճկերէնի հմուտ անձ մ'ըլլալով՝ քանի մը հարցումներ ըրաւ, եւ տեղեկացաւ որ տղաքը ինչպէն մէջէն քանի մը կտոր բան գրով ըլլալով թութակի պէս կը պատասխանէին:

Ասոր վրայ Պ. Ժուածեղ կառավարիչը մեզ հետ ողջի տեսարան մը ընելու ելնելով ըսաւ թէ՝ Զեր Զէյթունցի տղայոց անուամբ հրատարակած նամակնիդ շինծու էր, որուն պատասխանեցինք թէ ասիկայ նոյն տղայոց կողմէն մեզ զրկուած էր, ասոր պատասխանելով Պ. անուանական խմբագիրը, ըսաւ թէ՝ ինձի կլեցընել կուզես այդ սուտը, մենք ալ խմբագրութիւն ըրած եւ այդպէս շինծու նամակներ չատ հրատարակած եմք. — Երեսօք ճերմակ կենայ, մեք այդպէս բան մը չեմք կրնար ընել. տղաքը զրկած են մեզ: — Քերենք տղաքը քննենք. — Տղաքը կրնան իրենց վարժապետաց քովը ելնել ըսել թէ մենք զրած ենք, քանի որ անոնք չեն ուզեր անոնց զրած ըլլալը, ատոնք պարապ բաներ են, ասորագրութիւննին մեր քով կեցած են, եթէ ուզէք՝ կրնաք տեսնել. — Ես ասոր դէմ պիտի բողոքեմ, յօդուած պիտի գրեմ:

սուտ է: — Ազատ էք զրելու: — Ո՞րն է ասոնց թշուառութիւնը: — Ո՞րը պիտի ըլլայ, խեղճերը տարի ու կէս է հոս եկած են բան մը սովբերու համար՝ դեռ բան մը ուսած չեն, մինչդեռ Հրաշ-
քոթը զատնէք իրենց ուրիշ ընկերացը հետ իրենց ծնողաց զրկէն կորզեց բան մը ուսանելու համար, եւ թէպէտ իրենց ընկերները Շահնազարեան վար-
ժարանին մէջ ուսմանց ընթացքին աւարտելու վը-
րայ ըլլալով՝ տակաւին ասոնք հոս յետադիմու-
թեան լաբիւրինթոսին մէջ լողալու վրայ են, եւ հաւաստի են որ եթէ քսան տարի ալ հոն մնան՝ ի-
րենց վիճակը փոխուելիք չունի: Ուստի ընական չէ որ ասոր համար դանդաւան:

Ասոր վրայ Պ. Տոն-Քիշօդ եւ կոկորդիլոսաբան Խօշաֆէր-Մառափաբէյը կատարելով՝ եւ բերնէն խել մը արիկայական խօսքեր ժայթքելով՝ մեղի իբրեւ փա-
նոսեանի լրտեսի մը ըսաւ թէ, «զիպէք որ փանո-
սեանի ձախորդ եւ կռուան օրերն անցան, ու ալ
ետ չեն դառնար: Եւ թէ հիմայ Հիւանդանոցն՝ իւր
Աւետեաց Խաղաղ Ժամերը քորաւ:

Այս խօսքերը լսելով՝ քիչ ցաւ չզգացինք այն-
պիսի պատառաբոյծ խեղապատակի մը նկատմամբ, որուն ձեռքը Հայ մանկուոյն ասպաղայ բազմը դժ-
բաղդաբար աւանդուած է անխիղճներու անօրէնու-
թեամբը:

... Խմբագիր Մամուլ աղղօգուտ լրագրոյ:

Պալատու երկսեռ վարժարանաց տարեկան հարցքնութեանը հրուիրեալ ըլլալով՝ պարտք
կը համարիմ գոհունակութիւնս Ձեր մեծապատ-
ուութեանը հաղորդել ներկայիս՝ զոր պատ-
ուական լրագրոյդ մէջ ղետեղել հաճելիդ կը
խնդրեմ:

Շատ ասրինքէն ՚ի վեր բոլոր թաղեցւոյ
փափաքն էր երկու սեռի մանկանց համար վա-
յելուչ վարժարան մը ունենալ անոր անհամար
դժուարութիւններով կառուցուելով, ասկէ եր-
կու տարի ու կէսի չափ յառաջ բացուեր էր յու-
րախութիւն թաղեցւոյ: Այն ատեն թաղական
Խորհուրդը հարկ դատելով վարժարանաց մա-
տակարարութիւնը այնպիսի անձանց յանձնել՝
որք իրենց անգուլ աշխատութեամբը վար-
ժարանաց նիւթապէս եւ բարոյապէս բարե-
կարգութեանը հսկեն, մեկ քանի թաղեցիներ
հրաւիրեց որ սոյն պաշտօնը աղղասիրաբար վա-
րել հաճին: Բայց դժբաղդաբար ասոնցմէ ոմանք
անտարբերութեամբ եւ ոմանք ալ անպատե-

հութեամբ խիստ քիչ ատեն շարունակեցին ի-
րենց պաշտօնը եւ միայն երկու անձնանուէր ան-
ձինք դանուեցան մեծարոյ Յակոբ աղա Պետ-
րոսեան եւ Մկրտիչ աղա Զօլաքեան՝ որոնք ա-
ռանց վճատութեան եւ շատ անգամ ալ ուրիշնե-
րու իրենց նաւը յարուցած խռնդտաները
առաջութիւն իրենցով՝ վարժարանները պարա-
դայից ներածին չափ բարեկարգ պահելու աշ-
խատեցան մինչեւ ցայժմ:

Սոյն աղղասիրաց արդիւնքն էր ահա զոր
տեսան աղղայինք ամսոյս 7 էն սկսեալ չորս օր
շարունակաբար եղած հարցաքննութեան: Ես
միայն Տաճկերէնի լեզուին քննութեան օրը կըր-
ցայ ներկայ դանուիլ: Աշակերտաց քիչ ատենի
մէջ ըրած զգալի յառաջադիմութիւնը ստիպե-
ցին զիս իմ շնորհակալիքս յայտնել սոյն լեզուին
դասատու Կիւրճեան մեծասպասիւն կարապետ
էֆէնտիին՝ որոյ հմտութիւնը արդէն ուրիշ վար-
ժարաններէ վկայեալ ըլլալով՝ իւր արժանեացը
վրայ իմ գովեստիցս բան մը աւելցուցած չեմ
ըլլար:

Իսկ միւս ուսմանց մէջ թէ աշակերտաց եւ
թէ աշակերտութեանց ըրած յառաջադիմութիւ-
նը հրաւիրեալ քննչաց ձգած տեղեկադրէն ի-
մանալով ոչ նուազ շնորհակալեաց արժանի կը
համարիմ մեծարոյ դասատուաց անաչառ աշ-
խատութիւնը: Հայկաբանութեան դասատու է
Եփրեմ պատուելի փափաղեան, Գաղղիաբանու-
թեան դասատու Մկրտիչ աղա Կիւմիւշեան,
Թուաբանութեան, Աշխարհագրութեան եւ Տա-
մարակալութեան դասատու է Մկրտիչ աղա Վար-
ժապետեան:

Անշուշտ երախտապարտ են պալատցիք թա-
ղական պատուական Խորհրդոյն՝ որ վարժարա-
նաց հոգաբարձութիւնը վերոյիշեալ երկու աղ-
ղասիրաց յանձնելու չէ սխալած՝ եւ Հոգաբար-
ձուաց որ բազմահմուտ դասատուներէն ընտրած
են աշակերտաց եւ աշակերտութեանց մտաւորա-
կան զարգացմանը համար:

Կիւրակէ օրը Պարգեւաբաշխութեան հան-
դէսը Ս. Եկեղեցւոյն մէջ բազմութիւն աղղայնոց
ներկայութեամբ կատարուեցաւ, ուր աշա-
կերտք Հայերէն, Գաղղիերէն եւ Տաճկերէն՝ իսկ
աշակերտութիւնք երկու Հայերէն եւ մեկ Գաղղի-

երէն ճառեր կարդացին քաղցրանուագ երգերով, որոց ընտրութիւնն ու ներդաշնակութիւնը քիչ պատիւ չեն բերեր երաժշտութեան դաստառու յարգոյ Ալիքսան աղա Գրիգորեանի: Վերջապէս աւերորդ է ըսելը թէ հանդիսաւ կանայ սիրտը սրչափ ուրախութեամբ լցուեցաւ մանաւանդ թէ այս առաջին անգամն է որ Պալատու թաղին մէջ աղջկանց վարժարանի տալիս հարցաքննութիւնը կատարեցաւ:

Մնամք եւայլն

13 Յուլիս 1869

Յ. Թ.

Պալատ:

Ինչպէս վերոգրեալ Արգոյ նամակագիրը իր չնորհակալութիւնը կը յայտնէ ի դիմաց թաղեցւոյ Խորենեան երկսեռ վարժարանին մեծապատիւ հոգաբարձութեան. նոյնպէս և մեք. նոյն պարզեւաբաշխութեան շքեղ հանդիսին ներկայ գտնուելով, որն որ Պալատի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցւոյն մէջ տեղի ունեցաւ. ամսոյս 13 Գեր. Բարթուղիմէոս Սրբազանին և մէկ քանի քահանայից և բոլոր թաղեցւոյ ներկայութեան, ուր մէկ քանի լեզուէ ընտիր ճառեր կարդացուելով թէ աշակերտաց և թէ աշակերտուհեաց կողմանէ, և աղգային քաղցրանուագ երգերէն վերջ, աշակերտաց արժանաւորութեանց համեմատ դասագիրքերը նուիրուելէն յետոյ Գեր. Բարթուղիմէոս սրբազան կարճ բայց ազդու ատենաբանութեամբ մը հանդիսին վերջը տուաւ գովելով անոնց աղգասիրաբար ըրած անձնանուէր ջանքը, որ երբէք չեն խնայած ի յառաջագիմութիւն աղգային մանկուոյն: Սյս առթիւ մեր անկեղծ չնորհակալութիւնը կը յայտնեմք յիշեալ ուսումնասէր թաղեցւոյ և մասնաւորապէս արժանայարգ աղգասէր հոգաբարձուաց:

Չենք մոռանար նաև մէկ քանի անպիտան անձանց հանդէսը խանդարելու նպատակաւ «Հրեհ կայ» ըսելով դուրս վաղեղին, որոց նկատմամբ ուրիշ ատեն կը խօսիմք:

ԹԱՂԱԿԱՆ ԱՂԱՆԵՐՈՒ ՄԻԹԻՆԿԸ

Վերջին օրերս Պօլսոյ թաղերէն՝ ծանկը ծունկի կը չլուած ու խառն գլուխը քաշած մէ-

կուն մէջ կիւրակէ առաւօտ օն իրինքնու մի թինկը իր սովորական նիստն ըրաւ:

Մենք ալ մեր բարեկամներէն մէկուն տունը հրաւիրեալ ըլլալով՝ ստիպուեցանք առտուն նոյն եկեղեցին երթալ, և հետեւաբար ահա նատես ըլլալ վերոյիշեալ միթինկին մէհքմէս կան վճիռներուն նոյն հինօրեայ ծիծաղաբան բարեկամիս հետ:

Եւ որովհետեւ նոյն թաղը կեանքիս մէջ երբէք տեսած չէի հարցուցի բարեկամիս:

— Սյս թաղին անունը ի՞նչ է՝ պարոն փառնաւաղ:

— Տապանճա քէյլա. որուն թաղականները մօտերս Գաղղիայի վաճառական մը 13 առ 10 տոկոսով Եւրոպայի գործարաններէն ագնիւ մարմարիտներէ շինել տալով բերաւ:

— Շատ զարմանալի բան Պ. փառնաւաղ. ասմա խապախիէ դիտէի, ամմա մերմէրէ լըսուած բան չէր:

— Ամմա ըրիր դուն ալ՝ պէ Խոպար. գործ մը տեսնուի տէ՛ ի՞նչ կուզեն նէ թող ըլլան, կուզեն քար ըլլան, կուզեն տանձ... հիմայ ելլելու երկաթէ անմաշ թաղականներ շինելու չէ՞ ես:

— Կատաղը մէկդի թող. հիմայ ըսէ՛, թէ այս ի՞նչ բաղմութիւն է, որ հոս լեցուեր կը պոռան կը կանչեն, չէ՞, ան ի՞նչ է. ահա կա պուտլարտիք Շմառնը ծառին վրայ ելեր՝ բան մը կը կարգայ կոր:

— Կարգացածը չէ՞ս դիտեր՝ Աստուած սիրես:

— Չէ...

— Մտիկ ըրէ՛... այս եկեղեցւոյն ի վաղուց հետէ սովորութիւնն է բան կորսնցընելը. կուզեն նէ՝ թաղականները աշաւորջ, թէք կէօղ, թէփէ կէօղ, եհտի կէօրէն ալ ըլլան՝ մօրը մանածը ծախողին մէկը տատանմիշ է եղեր, գաւթիթին մէջ նոր խուռտուռա, ճիղմէ փապուճ չճգեր կը գողնայ կոր. հիմայ ալ վախտով եհնիչէրիններուն երկու փէօսթէքիէն ութն ու կէս փարայ ծախելով չեմ դիտեր ինչպէս զէնկին ամիրայ եղողին հանրմին կըճըռը փօթինը գողցեր են:

— Ատեն մը՝ Պ. փառնաւաղ, կը լսէինք որ

փապուստի գողերը ժամուն մէջէն էին. չըլլայ լծէ հիմայ ալ հիւսկուսաններն ըլլան:

— Այս միջոցիս կապուստ-վարտիկ Մունե տիկը իր պաշտօնը լմնցնելով՝ վար կընայ, ու լեղուն բերնին մէջ չդարձող մարդուն մէկը աչքը խածնելով՝ 'ի սէր Աստուծոյ, Ալլահ աշքընա պէ՛. երևէքլի ճեսարէթլի քլամ վար ըսա՛ արքամ սըրա կէլին, բսերով թօփալ կատարը ծուռլեղու Պայծառը, մեծաքիթ կայտառը, լիափարիկ պայտառը, եմէնիճի Ղուկասին չորրորդ կնկանը հանած վարած հէլալ-սիւս կարտան Յակօբը՝ սըր սիւփիւրկէ սափիտլ, սըր խաղմայով, սըր քիւրէկով ներսը եկեղեցին կօկօղիկըրած՝ աղօթք ընող ծերուկի մը վրայ փռլծըրուեցան. և սըր ճիւղպէէն, միւսը ոտքէն, որ մէկն ալ մօրուքէն ու թեւէն քաշլըռաւելով՝ « կիտի փապուստ խրօղը » ըսելով՝ շիփշիտակ տաօք վառօք, ձայնիւ երգովք միթինիկն մէջ բերին զետեղեցին:

Միթինիկն օն ի քիները աղբասէր ըլլալուն՝ մէջերնէն մէկը բացակայ չէր. Հոն ներկայ դտնուողները էին՝ Ատենապետ Թըքնէֆէսեան Նաչիտ աղա, Ատենադար Մանտակէօղ վարդան աղա, դրադիր Պէլալը Գալուստը, գանձապետ Չինկանէ Խաչիկը, խորհրդականներէն Սու-իչմէղ Կօմիտասը, Մօմ-եաքմաղ Գիրգոր, քէօր Հիւսէփ, Մէխանաճի Չօնօ, Տիտօն Կալապետ, Աղջիկ Սիւքիաս, Սալափուրեանճի Պետիկ, Սըչան Մուրատ աղաները, Ընդ նա խաղահոլթեամբ կապուստ-վարտիք Շմաւոնի Ժողովը բացուեցաւ: Մենք ալ այս բաղմուծեան մէջ խառնուելով՝ անկիւն մը քաշուեցանք, շքանք գուռը գոցուեցաւ, և սկսան յանցաւորին դատը տեսնել:

— Էյ զուրցէ նայինք՝ պապա՛. առ քանի ատենէ ատ խունտուրաները ո՞ւր կը կրես կոր:

— Աղաներ՝ ատ ի՞նչ լախըւտը է. ծառայնիդ ատանկ դործերէ խապար չունիմ:

— Նախը չունիս պէ՛. ատ ճերմակ մօրուքդ քեզի սէրմայէ՞ ես ըրեր. առտուանց ժամկօցին, իրիկուան կոչնակին ժամ կը վաղես:

— Խայրը եփէնտիմ. ես ատ բանը խապուլ չեմ ըներ, ո՞վ խապութ կընէ. սըրֆ իֆթիրա է ատիկայ:

— Իֆթիրա միֆթիրա ի՞նչ է. ես քեզի շատնցունէ պերի կէօղէթլէմիշ կընեմ կոր:

— Էյ աղա. ան քի աստար վախթ է կէօղէթլէմիշ ըրիր նէ՛ ինչո՞ւ եախայէս չբռնեցիր ու իւտոէսիէն չէկար. առ ճէվապիդ խատըր կընամ ըլլար:

— Քէսիկն խրքսըղ մալ սահապըսըր աստըրըր. պիր տէ դալղըպ տա նամուս տալա էտէ՛ ճէյիմիշ. ամմա էօյլէ տէյիլ մի Հիւսէփ Աղա. շիմաի շու ատամըն խրքսըղ օլտուղու պէ՞ տէյի պաղըրմայօր մու:

— Էօյլէ ես. օնա ճիւղպէ՛ մի վար. իշ քէն տիտինի կէօթէրիօր:

— Հէ՛ ճանըմ. Յիսուսուն աւաղակընա պէյն՝ զէմէսէ շունուն սուրաթը, պիր փարանը ալ մամ:

— Տուրուն ճանըմ, պիր շէյ տէ պէն սօրալըմ. քու քիսպդ ի՞նչ է:

— Հէ՛ . . :

— Քիսպին նէ՞ տիր. զէնահաթըն:

— Աղա՛ իմ զէնահաթմ եանդըն տիւրկէրի է սէրասկէրին դուռը:

— Հա՛հ. ատը իսթիւնտէ. աշխըրքիս մէջ ձենէ ալ արունպէրան մարդ չըլլար. դուք էլին տունը աւերուլ սորված ըլլալուդ՝ ամէն բան ձենէ ումիշ կըլլուի. Խաչիկ աղայ՝ կէօրիւնէն քէօյէ դըլալուղ իսթէմէղ. փապուստ չալան պու ատամ տըր:

— Ճանըմ աղաներ՝ կիտէք տէ կը զուրցէք կոր. եասըրնիդ ըլլամ. ծռիմ ոտուրնիդ պաղնեմ. ես ատանկ բան խապուլ չեմ ըներ:

— Տէ՛ ծայնդ կտրէ՛, տիլինի թոլթ՝ ութան մաղ հէրիֆ. դիմացինդ կը ճանչնամ կոր. պէն պուլութանն նէմ դափարըմ. պաղըրսալդ ո՞ր թարաֆ դառնայ նէ՛ կը հասկընամ. . . ժամկոց, ժամկոց:

— Խրամիեցէք աղա՛:

— Այ մարդը խօլ աղասի Չօլախ-Հիւսէյի նին թէպիմ ըրէ. չը փախցես հա՛:

— Չէ աղէ՛, ինձի թէպիմ անէլեդ վիերջ՝ կը խեխտեմ էն:

— Աղաներ՝ ի՞նչ կընէք կոր. ես օլուխ չօճուխի տէր մարդ եմ. ասանկ օրով ինձի պէս մէկը իֆթիրայով տաճիկն դուռը թէպիմ ընել աղայութեան չը վայելէ:

— Ճանճմա՛ աղէկ ամմա դուն ինքեար կը նեա կոր :

— Ինքեար ըրա՛ծս ինչ է . սօխ չեմ կերեր քի սիրտս կսկծայ :

Անդիէն խորհրդականաց մէկը ժամէ մը 'ի վեր պեխերը ոլորելով, և խորունկ խորունկ բան մը մտմտալէն վերջը՝ ոտքի վրայ ելած՝ կուգայ խեղճ ծերուկին քթին բերնին ապակի մը կ'իջեցնէ : Խեղճ ծերուկը կ'սկսի լալ .

— Իս պիտի մեռցունէ՞ք մի . ի՞նչ է ատ ըրածնիդ . հիչ մերամէթ չունի՞ք :

Անդիէն սու-իչմէզ կ'օմիկը « ձայն կուղեմ » կը պօռար :

— Տուրճն պէ՛ . . .

— Կեցէ՛ք . . . պան մըն ալ ես ըսեմ :

— Ամմա էօյլէ շէյ օլմը մա . թօքաթ նէ օլաճաք . Սթրա՛նճա տաղընտամըյը :

— Է՛յ ուս օլուն պէ՛, լաքըռառ աղնայալըմ : Անդամ մը պիղտէ քաղականը, պու նէ՛ պէ՛, պու նէ՛, ալուրղուլուռուն դահվէսինտէ՛ միլիդ .

— Ճանճմա՛ քիչ մը լախըռառըյի մէջ մի խառնուրք քի՛ ի՞նչ պիտի ըլլայ նէ՛ ըլլայ :

— Օ նաալը լաքըռառ . ասօրուընէ թէզը չըկայ՝ պէն հրաժարիմքի վէրէճէյիմ . օլտուքճաղ ես ալ մարդ եմ հոս նստեր . թող չեն խտար քի ես ալ չիֆթ մը լախըռառ ընեմ :

— Պէ՛ ճանճմա՛ նէ՛ լաքըռառըսը . իշտէ պու ատամ փապուճ խըռսըղը . պիր սահաթ էվվէլ նէ եափաճաքսաք՝ եափալըմ :

— Ամմա նայեցէ՛ք՝ աղաներ . սօնը աս դործը խաղէթաներու մէջ պիտի անցնի :

— Որի՛ն փապուճն է . կը դրեն կոր տէ՛ ի՞նչ կըլլայ կոր . սանքի պիլիրսին քի թօփհա նէտէն դումպարա փաթլայաճաք :

— Պէտիկ աղա՛ նէ՛ տէրսին պու իշէ :

— Իրաւ որ՝ սիղ նէ սիճիլ քէսէրսէնիլ պէ՛ նիմ դապուրում տըր :

— Աղաներ՝ դուլլուխին թէսլիմ աննիմ էսա սատանի կուչ :

Մինչդեռ այս խառնաշփոթ խորհուրդները կ'ըլլային՝ « իշտէ պուրտա պէլլի օլուր » ըսելով՝ եկան խորհրդարանին դուռը ձեռք առին . . . ժամկոչը . « տուրճն՝ պէ՛ ճանճմա՛ տալա

վար խորուրդատ , քիչ մ'էլ սապը արէք » կը պօռար . սակայն մեր նորեկ դատախազները տաք արիւն երիտասարդներ ըլլալով՝ քիչ մնաց ժամկոչին փեսթիլը կը հանէին :

— Է՛յ նէ՛ եափաճալըղ պու ատամը . նէյէ՛ դարար վէրտինիդ , պուրամ մը հափըս էաէլիմ , եօքսա մը դուլլուղա եօլլայալըմ :

— Աղայներ հէրիք է . Աստուծոյ սիրուն ըլլայ՝ զիս թաղ աուէք , դործիս երթամ :

— Նաչիտ աղայ , պըրաքըն պու ատամը , իշինէ կիթսին :

— Էօյլէ՛ եա :

— Ախպարլար՝ քիմէ՛ տէրսին . պիր սահաթ տըր՝ պաղըըրըյօրում . եազըք տըր . պիր տահա պուլ եօլտա իշտէ պուլունմաղ :

— Է՛յ էօյլէ իտէ , իշտէ պու սէֆէր Նաչիտ աղայա պաղըլլայալըմ , վարսըն ծնա տուա էթսին :

— Սպրիս ապրիս , չուղէր չուղէր :

— Շնորհակալ եմ . Աստուած ձեզի պէս մարդիկը Ազգին մէջէն վեր վերցնէ :

— Է՛յ հայտէ՛ հայտէ՛ , գնա՛ բանդ :

— Գնա՛ տէ , մէթէրնիս ըրէ :

— Ողջ ըլլաք . . . մնաք բարով :

— Ամմա պէն տէտիմ քի պու ատամաա պիր շէյ կէօղիլըմէյօր :

— Աման ախպար՝ չիֆթէլիլիք իսթէմէզ . սէն իտին « իլլէ պու ատամաա արը շիֆէմ » տէյէն :

Այս միջոցին երիտասարդաց խումբը խուռն բազմութեամբ խորհրդարանը մտան , և ամենքը միաբերան սկսան պօռալ . « Բէօյ քէհեասին չենք ուղեր » : Խորհրդականները տեսնելով որ այսչափ բազմութեան խօսք չի պիտի կրնան հասկըցնել , ըսին որ խօսք հասկըցնելէն մէկը ներս մտնէ , և անանկ դատը տեսնուի . Սակայն ձայներնին անընդի ըլլալով՝ « Ի խաչ հան դղա » ի պէս՝ քէօյ քէհեասին չենք ուղեր կը պօռային :

— Ի՛նչ է ատ պէ՛ . թաղական խորհուրդը կիտելու պէս . մէջերնիդ երկու հատ խօսք հասկըցող չկայ . անոնք թող առաջ կան :

— Ի՛նչ ըսել է . ամենքնիս ալ խօսքէ կը հասկընանք . քէօյ քէհեասին չենք ուղեր իշտէ վէսէլըմ :

— Ե՛յ խապահաթը ի՞նչ է :

— Քէօյ քէհեասին չ'ենք ուղեր :

— Խաչիկ աղա, սէն պու իշտէն պիր շէյ աղ-
նայապիլտին մի . ալլահը սէվէրսէն իսթէմէյէն
քի՛մ տիր :

— Ճանրմ իշտէ թաղըն իշինտէն պիր թա-
ղըմ էլի պաստօնը եարիմ շէյլէր :

— Ե՛յ աղէկ ամա խապահաթ մը չը լսած առ
մարդուն ի՞նչ ըսենք տէ մէօհիւրը ծառքէն
առնենք :

— Մեղի եարամիշ չըլար կոր, չըլար, պի-
տի էլլայ :

— Ինչո՞ւ ճանրմ :

— Քէօյ քէհեասին չ'ենք ուղեր . . . հէմ
վաղը տէյնէկը ծառքը թաղին մէջ չը պիտի
տեսնանք :

— Ե՛յ դրաբար զաւակ, էրկանըրիք . էկող
կիրակի կը կանչենք տէ եօլի մը կը պառկե-
ցունենք :

— Բ'ի, անպատճառ ասօր պիտի էլլայ :

— Զաւակ, աս դործը ասօր չը լմնար, ա-
մենքնիս ալ տահա լօխմայ մը պան բերաննիս
դրած չ'ենք, մենք ալ մարդ- ենք կէրչէքտէնէ
քիչ մը պան ծամենք տէ իրիկուան կէնէ խոր-
հուրդ մը կ'ընենք :

— Տահա մինտսիպ :

— Հայտէ հայտէ դուրս ելէք, իրիկուան
չորս հինգ հողի աս դործը կը լմնցունենք,
էվէլ Ալլահ :

Ասոնց ետեւէն բժշկականութեան պաշտօ-
նեայներէն խըլըծըլ էֆէնտի մը իր կնոջն հետ
ներս մտաւ, կնոջը մայրն ալ մէկտեղ լալով ու
պօռալով :

— Մարիկ, աս էֆէնտի՞ն է աղջկանդ էրիկը :

— Հրամար էք պէլի, էրի շապիկը :

— Ե՛յ, զուրյեցէք նայինք, մասլահաթն
ի՞նչ է :

— Իրեն հարցուցէք աղաներ, Եէրնապօր
թաղաւոր կիտէ իմին ասօր ծառքէն քաշածս :

— Սէյլէ պաղալըմնէ՞ տիր տալանըդ :

— Աղալար, պէնիմ պիր տալամ եօք, պէն
կողակիցիմտէն խօշնութում, պիղ պին տէ-
ֆա տէտիք քի վալիտէն էվէ կէլմէյէճէք . սէն
տէ օնա կիտիպ կէլմէյէճէքսին, հէր կիւն կի-

տէր կէլիրլէր, պիղ էթրաֆ, թարաֆ բաղար
էթմէտիք . պասիեալըմ ըսա պէնիմ սէօղլւմէ
իթաաթ էթմէլի, սապահտան աքշամա գա-
տար պու եէնկէմին թոռնու, պու թէյղէմին
օղլու տուր . տընտընըմն տըտըր, արտ քարու-
նուն մանտալը տէյէրէք էվտէ սիւրիւ սիւրիւ
աճալ աճայիպ ատամլար էքսիք օլմայօր . էյ
նէշէյէտէք . . . սիղտէ չօլուք չօճուք սահալը
սընըղ աղալար :

— Խաչիս պարին օր սուտ է աղաներ :

— Ե՛յ, ճըպըպըլս սուտիտ տունը աւրի, մա-
սիս պարին օր աս մարդը . . . :

— Դուք սուտ եղէք :

— Ե՛յ խիւլասայի քէլամ :

— Իշտէ պու պու տուր, պաշքա պիր շէյ
տիյէճէյիմ եօք :

— Ե՛յ ի՞նչ է ձեր մէրամընայինք, ան հաս-
կընանք . աս լախըռտընէրը ֆընտըլի խապու-
լսին չը սղմիր :

— Ինտօր կէշ մարդ է չիյտէք աղաներ, ի-
րիկունները կը խղտի կը խղտի, խման խման,
խըլըճը կը պանայ վրանիս կը վաղէ, ճանրմ ա-
ղաներ ալթըլի սրտիս թախտ ըրաւ . չէմ ու-
ղեր ինչ կ'ըլլայ նէ ըլլայ :

— Ե՛յ ծեր տէրտէրը ով է :

— Տէրտէրու հանդըպլի բըրասաճի տէր-
տէրն է :

— Ե՛յ տուք քիչ մը դուրս ելէք տէ, կէ-
նէ ծէզ կը կանչենք (կինէրը դուրս կ'երնեն) :

— Ե՛յ պու սանա եաղըլը մը էֆէնտի,
պաք սէնին տէվլէթ տէ հըղմէթին վար, պու
սէնին մէսնէթինէ գիւլ տէյիլ մի :

— Պէն գիւլիւ աիւղիւ պիլմէմ, պէն թա-
ղըմ թայֆա բաղար էթմէտիմ, պէն եալընըզ
գարըմը թանըրըմ :

— Պէ ճանրմ սըլալ շէյլէր տիր, պիլէն պիլ-
մէյէն նէ՞ սէյլէր . կէլին սիղի պարըշտըրալըմ :

— Հայտէ հայտէ, կէլ եօգ տէմէ :

— Պէն ախալար, գարըմըլա տալամ'նիղամ
եօգ, անճադ էթրաֆընը թանըմամ, բաղար-
տան բաղարա ալըպ կէղտիլէյիմ տէրիմ, ա-
նասը օլտադ . . . պըրադ մաղ :

— Ե՛յ էյլէ իսէ սէն պիր աղ տըշարը չըք,
պիղ օնըրը շաղըրըրըզ (դուրս կ'երնէ) :

— Ժամկո՛ղ, սա տէմինքի կրնիկները ներս կանչէ՛ :

— Էկէք նայիմ, մենք ան խրատեցինք, տուք ալ քիչ մը անմէն պան մ'առնէք անցնիք. էրիկ մարդ է կանուէր, խըրսը կուգայ, քէֆ կուգայ, օրթալըսին հալը պէլլի եա... կնիկ էք դուք քիչ մը լեզունիդ բռնելու ըլլաք նէ չար է օրթայէն կը վերնայ. եկէք ձեզ պարըջընենք տէ լմնայ :

— Նէ՛ տէտին վարդան աղա :

— Էօյէ եա, օնա շիւպհէ՞ մի վար :

— Հայտէ հայտէ, պարըջիչ եղէք երթայ. տէր պապան ալ կանչենք ձեզի պահպանիչ մը թող ըսէ :

— Չէ, աղաներ չէ. աս մէկ չէ երկուք չէ. քանի քանի անգամ պատվիրաքաններ քաշեցինք վէքիլին հայր սուրբին առջեւ ելանք, պիր թիւրիւ իմլայի չեկաւ, ետաթխճիներով մասաթխճիներով. իս քիւլ իւ փէրուշան ըրաւ, մալէրս, ըռզակներս ծախեց ծախկրտեց :

— Ճանրմ աղաներ ես ալ մար եմ կանը վեր սերտէս արուն կը վաղէ, բիւթին օր հօճաններու կերթամ կարդացունել կուտամ, պօշ է պօշ, նէչէ քի աս խմանութիւնը վրան է նէ :

— Երկան ըրիք, կըլխաւորտ է կանըվէր, կըլօխ ծըռելու է, խաչտ է պիտի քաշես :

— Ալ չեմ կրնար քաշեր, մ'ըսէք աղաներ, ասկէ եաքը շնորքի կալու չէ՞ եա, կընով չուներ :

— Ժամկո՛ղ, մարդը ներս կանչէ... :

— Եկէք պարըջմիչ եղէք տէ մեզի աղօթող ըլլաք :

— Խոյըր, խոյըր :

— Չէնէ դուրս ելէք... (կելեն)

— Էֆէնտիմ պունլար լադըրտը աղնամալան ատամլար տըր, պունլարըն էլինէ պիր մէքթուպ վէրմէլի պատիրեաքարանա եօլլա մալը :

— Պաշգա թիւրիւ չարէսի եօդ էֆէնտիմ, օլաճաղը պու տուր :

Անոնք ալ դուրս կենեն կերթան :

Չինկեանէ խաչիկը օրովհետեւ դանձապետ էր ըսինք, մատուկին տետրակը խորհրդին կը ներկայէ :

— Էյ աղաներ քիչ մըն ալ հոս մտիկ ըրէք, իշտէ աս չարթուան ժամուն իրատը իրեք հալուր ինը ղուրուշ հինգ փարայ է :

— Աղբար կիւն պէ կիւն պու եկեղեցինին իրաւունքու աղալմատա տըր, պիլմէմ թաճիւպ օլունաճագ չէյ :

— Պէ կէօղիւմ նիշին պիլմէղ կիպի չօճուգ ճա չէյլեր սէօյլերսինիդ, եկեղեցիէ կէլէն քիւմ պէրէքեաթ վէրսին պանդուխտարա :

— Օ լադըրտըն հադըր տըր, Ալլահ իշլէրինի յաշուել էթսին օ օմուղու մէշիլիլէրին :

— Հէլէ շու հիսապը օգու պաղալըմ խաչիկ աղա :

— Մոմագին 103 զըշ. 23 փր. խոտատիյէ 17 զ. 20 փր. լուսիկին 8 զ. 3 փր. դարոյց 3 զ. 3 փր. տնանի 13 զ. 33 փր. խոտատիլերու կանծանակներէն 36 զ. 23 փր. պալմանէն 11 զ. 13 փր. գիշեր ժամէն 60 զըշ. հարսնիքէն 36 զ. 20 փր. մեռելէ 20 զըշ. կունուէքէ 13 զըշ. լէօքիւն 309 զըշ. 3 փարայ :

— Խաթըրն գալմասըն ա՛ հաճի աղա, սալթ Շամանճը օղլունուն հիսապընա տէօնմիւշ :

— Պօշ լադըրտըլար էթմէ, կիրակի կիւնլէրի պիր թաղըմ խէպլէնին էլինէ թապաք վէրիրսինիդ... :

— Էօյէ եա, թապաք տէտիլին ութան տըրաճագ ատամ էլինտէ օլմալը քի հէր քէշ տէ ութանսըն տա փարա պըրադսըն :

— Աղբար, օ տէյիլ ամա կիւմիւշ թապաքլար նէրէտէ տիր օրթատա եօդ, կէչէն կիւն կօչան կօչուն թաղըմը ժամա կէյմիշ խաի, պուլամատըք քի չըդարըպ կէզաիրէլխաիք :

— Ան ո՛վ է :

— Մէքթէպ հոդաբարձուլարը տըր :

— Էյ նէ վար քի :

— Դըպրոյը քիչ մը նորդուլթեան կարօտ է :

— Վայ. վայ. վայ :

— (Ռւրիշ մը) թամամ, հէր պօյայը պօյա տըք, իշ քալտը ֆըստըքըյա :

— Ատանկ բաներ մի բանաք ճանրմ մեր կլխուն. հիմակ եաբու մափու պանալու ա տնէն է :

— Տիւրկէր մը խօթէս ոտքը դուրս չելլար :

— Աղէկ ամա չափաղանց պէտք կայ :

— Ատանկ խօսքերու ատեն չէ հիմակ հայտէ, վախիթը ուշ է ուշ. տէվէնէ հալտէ տէվէնի նէ հալտէ. ամեն ծախքը չենք կրնար կոցեր կոր ըսելով բոլորը մէկէն ցրուեցան :

Երանի ատանկ բանիւրուն թաղական ունեցող թաղեցիներուն գլխին :

Բան մըն է կերթայ, թող տուր որ երթայ... :

ՇԱՐԱԳԻՐ—ՏՆՕՐԷՆ
ԴԷՈՐԳ. Յ. ԱՅՎԱԶԵԱՆ

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՔԻՐՈՔՅԱՆ